

**UZUN SÜRECEK İYİ İLİŞKİLER DÖNEMİNİN BAŞLANGICI: OSMANLI'NIN YENİ
AVUSTURYA POLİTİKASINI BELİRLEME ÇABALARI (1791-1815)**

*THE BEGINNING OF THE GOOD LONG-TERM RELATIONSHIPS: THE EFFORTS OF
THE OTTOMAN EMPIRE TO DETERMINE ITS NEW AUSTRIAN POLICY (1791-1815)*

Doç.Dr. Levent DÜZCÜ

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, lduzcu2100@gmail.com,
Bolu/Türkiye

ÖZ

Bu makalede ele aldığımız dönem 1791 Zıstovi ile 1815 Viyana Kongresi aralığıdır. Burada Osmanlı'nın Avusturya'yı nasıl gözlemlediğini kendi kaynakları üzerinden değerlendireceğiz. Özellikle Başkanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan Hatt-ı Hümayun fonunda yer alan bazı kayıtlar üzerinden Osmanlı siyasi elitinin savaş sonrasında Avusturya ile yeni ilişkiler kurulurken bunu nasıl yaptığı, Osmanlı'nın Viyana elçilerinin Avusturya hakkındaki gözlemleri ve bu gözlemler üzerinden barış döneminde Osmanlı Devleti'nin Avusturya'yı nasıl değerlendirdiği, makalenin üzerinde durduğu konular olarak görülebilir. Savaş sonrası iki imparatorluğun da uzun sürecek çöküş sürecinin başladığını iddia etmek herhâlde yanlış olmaz. Fransız İhtilali'nin hemen sonrasına denk gelen devrede Osmanlı yönetimi bir yandan Avusturya ile temkinli ilişkiler kurarken, bir yandan da Avrupa'daki gelişmeleri Avusturya üzerinden öğrenme / izleme eğilimindedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Avusturya, diplomasi, elçi, politika.

ABSTRACT

The period we examine in this article is the time between Treaty of Sistova in 1791 and the Congress of Vienna in 1815. As the Ottoman Empire observed Austria, we will discuss here through its own sources. In particular, through some records in the Hatt-i Hümayun fonds located in the Ottoman Archive of the Prime Ministry, how the Ottoman political elite established new relations with Austria after the war, the observations of the Ottoman ambassadors in Vienna about Austria and how the Ottoman Empire assessed Austria through these observations during the period of peace, can be considered as topics to be covered by this article. It would probably not be wrong to say that the long-lasting process of decline of both empires began after the war. On the one hand, while the Ottoman Empire established cautious relations with Austria in the period immediately following the French Revolution, on the other hand it tended to follow developments in Europe through Austria.

Key Words: Ottoman Empire, Austria, diplomacy, ambassador, policy

1. GİRİŞ

Osmanlı-Avusturya ilişkilerinin tarihini 14. yüzyıla kadar götürmek mümkündür. Niğbolu Savaşı'nda Balkan haçlı birliğini yenilgiye uğrattığında Osmanlılar, karşılarında Sırp, Bulgar ve Macarları bulmuştur. Macar Kralı Sigismund da bu savaşta Osmanlılarla mücadele etmiştir. Macarların da katıldığı bu savaş, ister istemez Osmanlı'yı Avusturya ile karşı karşıya getirecektir. Bu karşılaşmada Avrupa'da Macarların da koruyucusu olan büyük bir hanedan vardır: *Habsburglar*. Esasen Kutsal Roma İmparatorluğu'nu da yöneten bu hanedanın merkezinde ise Viyana (Beç) vardır. O dönem için Osmanlı'nın karşısında Habsburgları - şimdiki ismi ile Avusturya değil- konumlandırmak daha doğru olacaktır. Özellikle Alman imparatorları Sigismund ve II. Albrecht döneminde doğuya doğru bir siyasi-askeri yönelmenin olduğunu söylemek gerekir (Yıldız, 2013:23-24,41).

Habsburglar, Macaristan üzerinden Osmanlı'ya karşı ilk politikalarını belirlerken, Osmanlılar da Habsburg siyasetlerini oluşturuyorlardı. II. Mehmed ile bu siyasetin açıkça çizildiğini söylemek mümkündür. Habsburg İmparatorluğu, Osmanlı'nın Orta Avrupa yönündeki ilerleyişinin önünde bir engel teşkil etmekteydi. Bu nedenle de Habsburg ülkesinin fethi Osmanlı'nın batı yönündeki ilerleyişlerinde en büyük hedeflerden biriydi. 1475'de Habsburg içlerine başlayan akınlara karşı I. Maximilian devrinde (1508-1519) daha etkin tedbirlere başvurulmuştur (Yıldız, 2013:43-44).

Osmanlı Devleti'nin Habsburg siyasetini fetih pratiğine döken şüphesiz Kanuni Sultan Süleyman'dır. 1526'da Mohaç Savaşı ile Macaristan'ın Osmanlı'ya bağlı bir eyalet haline gelmesinin ardından iki büyük devlet arasında 1791 Zıştovi Antlaşması'na kadar Avrupa'da sürecek uzun mücadele ve savaş dönemi de başlamış olacaktır. Kanuni, Mohaç'ın da vermiş olduğu haklı gururla Arşidük Ferdinand'a karşı 1529 Viyana kuşatmasını yapacaktır. Çünkü Ferdinand'ın, Macar toprakları üzerindeki niyetleri Osmanlı için savaş sebebidir. Bu kuşatma her ne kadar başarısız olsa da Osmanlı'nın Avusturya'ya karşı akınları uzun süre bitmeyecektir. 1533 İstanbul Antlaşması ile Osmanlı, üstünlüğünü Habsburg'a karşı kabul ettirecektir. Ara ara yapılan antlaşmalarla iki devlet arasında Orta Avrupa'da belli ölçüde bir denge kurulmuş olacaktır (Uzunçarşılı, 1983: 482-501).¹

Kanuni'den sonra da Osmanlı-Habsburg ilişkileri yer yer savaş ve barış halinde varlığını sürdürmüştür. Özellikle 1593-1606 savaşları, iki devlet için de yıpratıcı olmuş, Osmanlı, Habsburglar ile eşit statüde olduğunu kabul etmiştir. Bu savaşların ardından 1664'e kadar uzun bir süre askeri harekât yaşanmamıştır. Bu tarihten sonra Osmanlı'yı daha büyük bir tehlike beklemektedir: 1683-1699 Kutsal İttifak Savaşları.² Osmanlı bu savaşlar sırasında karşısında Habsburg, Rusya, Venedik ve Malta'yı bulacaktır. Osmanlılar, bazı küçük başarılar kazansa da uzun süren bu savaşta 1699 Karlofça ile Habsburg'a Macaristan'ı bırakmak zorunda kalmıştır. Habsburg İmparatorluğu, 1715'de bu kez yine Venedik ile birlikte Osmanlı'ya karşı zafer kazanmıştır. Ardından yapılan 1718 Pasarofça Antlaşması ile Sultan III. Ahmet, Habsburg karşısında alınan mağlubiyetlerin ardından tarihte Lale Devri denilen ıslahatlar/reformlar dönemini başlatacaktır. Osmanlı siyasi eliti, askeri yenilgilerin ardından zihinsel olarak Avrupa'nın üstünlüğünü anlama çabasına girişmişlerdir. Bu amaçla da Avrupa'da ilk elçilikler açılmıştır.

Osmanlı Devleti, Habsburglar ile bu kez 1736-1739'da karşılaşacaktır. Bu savaşlarda hem Habsburgları hem de Rusya'yı yenecektir. Avrupa'dan getirilen Kont de Bonneval'ın askeri ıslahatları bu savaşta katkısını göstermiş olacak ki, Osmanlı siyasi elitleri Avrupa'dan askeri uzmanlar transferine devam edecektir.

1768-1774 tarihleri arasında Ruslara karşı acı bir mağlubiyet alan Osmanlı'yı bu kez Habsburglar ile son kez karşı karşıya getiren savaş başlayacaktır:³ 1787-1792 Osmanlı-Avusturya (Habsburg/Nemçe), Rusya savaşları. İki ayrı cephede savaşan Osmanlılar, Ruslara karşı ağır mağlubiyetler olsa da Habsburg/Avusturya'yı⁴ durdurabilmiştir. Avusturya ile 1791'de yapılan Zıştovi antlaşması ile birlikte artık Osmanlı-Habsburg/Avusturya ilişkileri her iki devletin yıkılışını getiren Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar savaş haline dönüşmeyecektir. Peki nasıl oluyor da bu iki büyük eski hasım imparatorluk uzun savaş sürecini sona erdirdi? Müttefik mi oldular? Belki de bu soruların cevabını kesin vermek mümkün değil ama tarihin bundan sonra Habsburg/Avusturya ve Osmanlı için farklı bir çizgi izleyeceğini belirterek bir takım

¹ Kanuni Sultan Süleyman döneminde I. Ferdinand'ın Macaristan ve Osmanlı politikası ve Macaristan konusundaki Osmanlı-Habsburg mücadeleleri hakkında ayrıntılı bilgi için özellikle bkz., Yusuf Yıldız, „Die osmanisch-habsburgische Konfrontation in Ungarn im 16. Jahrhundert: Süleyman der Prächtige, Ferdinand I. und Johann Zapolya“, Wolfgang Gielert, Burak Gümüş, Yunus Yoldaş (eds.), *Deutsch-türkische Beziehungen. Historische, sektorale und migrationspezifische Aspekte*, Frankfurt am Main 2017, s. 57-82.

² Burada şunu ifade etmeliyiz ki Kutsal İttifak Savaşlarını başlatan hadise Osmanlı'nın Viyana'yı kuşatmasıdır (1683). Bu kuşatmanın başarısız olması Avrupa'da yeni bir kutsal ittifakın kurulmasına yol açmıştır. Bu kuşatmayı anlatan müstakil bir çalışma için bkz., Cevat Üstün, *1683 Viyana Seferi*, TTK Yayınları, 2010. Yine şunu da belirtmekte yarar vardır. Hem Osmanlı hem de Habsburglar, I. Viyana kuşatmasından sonra birbirlerinin saldırılarını uzaklaştırmak ve dengelemek için sınır savunma sistemleri kurmuşlardır. Böyle bir savunma sistemi giderek her iki imparatorluğun sınırlarında gelişecek ve belirli bir sistem içine girecektir. Bu konuda müstakil bir çalışma için bkz., Mehmet Solak, *Erken Modern Dönemde Osmanlı-Habsburg Sınır Savunma Sistemleri (1540-1664)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

³ Sultan I. Abdülhamid ve siyasi ekibi Habsburgların Rusya ile ittifakının farkındaydı. Habsburg elçisinin savaş kararını açıklaması ile birlikte padişah da “Bu kafirin sair düvele verdiği beyannamesinin hemen adem-i itibarı elzem. Bizim dahi beyannamemizin neşri” şeklinde karşı bir beyanname yayımlayarak savaşa gireceğini belirtmiştir. Bkz., Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.211.

⁴ 1806'da Napolyon'un koruması altındaki Alman prensler Rheine birliğini kurunca İmparator II. Franz, Kutsal Roma Cermen imparatorluğu tacından tümüyle vazgeçerek, kendisini Avusturya imparatoru ilan etmiştir. Bkz., Fahri Bakırcı, “Avusturya Parlamentosu Üzerine”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt XVII, sayı 1-2, Ankara, 2013, s. 1185. Osmanlı kalemiyesinin diliyle Nemçe ya da diğer adıyla Habsburg / Roma imparatorluğu adından vazgeçen II. Franz, böylece sınırlarını biraz daha daraltmış oluyor; kendisini kuzey ve batı yönündeki haklarından bir yönüyle vazgeçmiş sayıyordu. Bir başka yönüyle yeni Avusturya devleti bir tür ulus devlet haline doğru yavaşça dönüşmeye başlamış oluyordu. Avusturya devletinin ilanı hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki bazı kayıtlar için bkz., BOA, HAT, 15764, 29 Zilhicce 1220 / 20 Mart 1806. Habsburg imparatoru unvanından vazgeçip Avusturya imparatoru unvanı alan bu devlete 1806'dan itibaren Avusturya İmparatorluğu demek daha doğru olacaktır. Bkz., BOA, HAT, 7350, 20 Zilhicce 1219 / 31 Mart 1805. Bu makalede anlatımın akıcılığının bozulmaması ve zihinsel kargaşayı önlemek için makalenin tarihi sınırları olan 1791-1815 dönemi için Habsburg yerine Avusturya ismini kullanmayı uygun gördüğümüzü başta belirtmeliyiz.

varsayımlarda bulunabiliriz. 1792'de Napolyon'un Avrupa'ya karşı başlattığı İhtilal Savaşları hem Habsburg/Avusturya, Prusya ve Rusya'yı zor durumda bırakmış, hem de Avrupa'daki dengeleri sarsmıştır. Fransız milliyetçiliğinin dalgaları bütün Avrupa'yı özellikle de imparatorlukları sarsmaktadır. Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu lağvedilmiş ve Napolyon Viyana'yı iki kez işgal etmiştir (Wheatcroft, 2012:274-275).

III. Selim dönemi içinde meydana gelen Avrupa'daki yeni siyasi-askeri gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti'nin kendini konumlandırması gerekecektir. Bir Avrupa savaşı olsa da Osmanlı Devleti bunun tamamıyla dışında kalmamıştır. Gerek Fransız gerekse İngilizlerin taarruzlarına maruz kalmış olan Osmanlı için belki de en yakın barış halini koruyabileceği devlet Avusturya'dır. Kendisi gibi çok uluslu bir imparatorluk olan Avusturya ile bundan sonra daha da yakınlaşması gerekecektir. İki devletin başka büyük sorunlar karşısında eski sorunları unutmaması gayet doğaldır. Artık eski fetih geleneği de bir yana bırakıldığına göre şimdi bu yakınlaşma nasıl olacaktır? Osmanlı açısından meseleyi değerlendireceğimiz bu makalede 1792'de Rusya ile barış yapıldıktan sonra Osmanlı'nın Avusturya ile olan diplomatik yakınlaşmasını ve bunu temellendirme çabalarını nasıl gerçekleştirdiğini, bunun için ne gibi vasıtalar kullandığını sormamız gerekiyor. 1918'e kadar iki devlet arasında süren barış halinin temelleri, III. Selim döneminde atıldığına göre en azından Osmanlı tarafından bakarak bunun nasıl sağlandığını anlamak zorundayız.

Osmanlılarla Avusturya arasında 1791 Zıştovi Antlaşması'nın imzalanmasıyla beraber her iki imparatorluk arasında yeni ilişkiler döneminin başladığını ileri sürmek mümkündür. Elinizdeki makale, Osmanlı'nın iyi ilişkiler kurulması yönünde en azından böyle bir adım attığını iddia etmektedir. Ancak iyi ilişkiler sürecinin o kadar da dikensiz gül bahçesi olmadığını da başta belirtelim. Zıştovi'den kalma sorunlar yanında dönemin uluslararası siyaset ve şartlarının getirdiği zor bir dönem söz konusudur. Avusturya ile başlayacak bu yeni ilişkiler dönemi aynı zamanda Avrupa'da büyük fırtınaların estiği; Napolyon'un Avrupa'yı kasıp kavurduğu İhtilal Savaşları devresidir (1792-1815). Elbette birer imparatorluk olarak hem Avusturya hem de Osmanlı, Napolyon Fransa'sının devrim ihraç etmesinden rahatsızdır. Bu genel Avrupa buhran ve bunalım atmosferinde Osmanlı'nın Avusturya ile ne kadar iyi ilişkiler kurabileceği sorusunu cevaplamak herhalde zor olacaktır. Ancak şunu da ifade etmekte yarar vardır: Napolyon bunalımı her iki imparatorluğu birbirine yakınlaştırmış olmalıdır. Çünkü Napolyon Fransa'sının hedef kitlesi imparatorluklardır. Bu ise iki imparatorluğu birbirine yakınlaştırma işlevini yerine getirecektir.

Sultan III. Selim ile başlayan bu yeni Avusturya politikası, yukarıda da değinildiği gibi kolay değildi; bir takım sorunları bünyesinde taşıyordu. Ancak bu sorunlar yanında Osmanlı'nın Avusturya ile ilişkilerini geliştirmek için olumlu adımlar attığını söylemek de mümkündür. Sorunlar ve çözümleri içinde barındıran bu yeni ilişkiler dönemini şimdi yakından inceleyebiliriz.

2. DİPLOMASİYİ KALICILAŞTIRMAK VE ORTAK BİR SORUN İLE YÜZLEŞMEK

III. Selim dönemi ile birlikte Osmanlı'nın yeni bir diplomatik siyaset izlediğini görüyoruz. Lale Devri'nde geçici olarak Avrupa başkentlerinde açılan elçilikler bu dönemde daimi bir hâle gelecektir. III. Selim Avrupa'daki gelişmelerden sürekli bir şekilde bilgi sahibi olmak istemekteydi. Dünyadaki gelişmelerin farkında olan yeni sultan, devletin içinde bulunduğu müşkül durumun ancak Avrupa devletleri ile yakın münasebet içinde bulunmakla çözülebileceğine inanmaktaydı. Daha gençliğinde Fransa kralı ile mektuplaştığı bilinen bir gerçektir. Yeni sultan modern Osmanlı siyaset etme tarzında köklü değişikliklerin temellerini atmada öncü olacaktır. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ruslara karşı alınan yenilgiler sonunda devletin Avrupa siyasetinde uğradığı imaj kaybının nasıl giderilebileceğinin yollarını aramaktaydı. Geleneksel anlamda Avrupa devletleri ile kurulan ilişkilerin, devletin sorunlarını çözmediğini de görmüştü. Avrupa devletlerinin askeri üstünlüğünü sağlayan arka planın ne olduğu konusunda kaygı taşıdığını düşünmek zor olmasa gerek. 1787-1792 tarihleri arasında yapılan savaşların barışa bağlanması ardından III. Selim, devlet işlerini esastan ele alarak yeni bir söylem ve pratik inşa etmek istiyordu.

Yeni sultan III. Selim, devlet adamlarını toplayıp Memalik-i Mahrusa'nın birikmiş sorunlarına çare aramaları konusunda emir verdiğinde, Nizam-ı Cedid adı verilen büyük reform dönemini başlatmış da oluyordu. Savaşın acı sonucu sultana yeniden yapılan ve toptan bir yenilenmeyi kesin olarak kavratmıştı. Daha ordu sefer dönüşünderken devlet adamlarına çözüm için gerekli layihalar hazırlanması için emirler vermiştir (Beydilli, 2009:421).

Nizam-ı Cedid'e dair islahat layihaları daha çok askeri çözüm teklif etse de III. Selim'in Avrupa diplomasisini yakından gören, devletlerarası ilişkilere vakıf bir kadronun yetişmesini istediğini düşünebiliriz. İlk defa 1793'de Avrupa'da açılacak olan daimi sefaretler (elçilik) yoluyla Avrupa'daki gelişmelerin yakından takip edilmesi Saray ve Bâbüâli adına diplomaside büyük bir kolaylık sağlayacaktır. Başlangıçta

Londra, Paris ve Viyana'ya gönderilen bu daimi elçilerden tam olarak arzu edilen sonuçlar alınamamışsa da yanlarında götürdükleri gençlerin uzun süre burada kalmaları ve yabancı dil öğrenmeleri sayesinde, Avrupa'yı anlayan yeni bir diplomatik sınıfın doğmasına ön ayak olunmuştur (İpşirli, 1995:9).

III.Selim'in ilk reisülküttabı olan Mehmed Raşid Efendi tarafından oluşturulan yeni diplomasinin temel kaideleri şu üç maddeye dayanıyordu: 1-Avrupa devletleri ile kurulacak olan ilişkilerde devletlerarası hukukun benimsenmesi ve daimi elçiliklerin açılması. 2-Avrupalı devletlerle mütekabiliyet esasına dayanılması. 3-Dış politikada güçler dengesinin nazarı dikkate alınması (Yalçınkaya, 2002:633).

Sultan III. Selim'i Avrupa diplomasi ailesine girmeyi düşündüren yalnızca Rusya ve Avusturya ile yapılan savaştaki mağlubiyetler olmamıştır. Belki buna ilave olarak Fransız İhtilali'nin Avrupa'da siyaset ve toplumlar nezdinde yol açtığı büyük dalgalar Osmanlı açısından da dikkate alınmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde Osmanlı siyasi eliti, klasik karşılıksız diplomasi düşüncesini değiştirecektir. Çünkü ihtilalin ardından Avrupa'da diplomaside şartlar değişmiş, devletler arasında yeni yeni ittifaklar başlamıştır. Ancak bu zemin o kadar kaygandır ki, ittifaklar bile sürekli değişebilmektedir. İhtilalin yaydığı liberal ve milliyetçi düşünceler bilhassa imparatorlukları derinden sarsacaktır. Böyle bir kaygan ve değişken bir ortamda zaten savunma durumunu muhafaza etmekte olan Osmanlı'nın uluslararası alanda sadece kendi gücüyle ayakta kalması imkânsız bir durumdur. İşte bu sorunu çözmek, Avrupa politikasından dışlanmamak, dış politikadaki gelişmeleri yakından takip etmek, Avrupa'dan doğrudan ve güvenilir bilgi elde etmek için karşılıklı diplomasiye geçmek zaruriydi. Bütün bu sebepler Osmanlı'nın Avrupa'da daimi elçilikler açması sonucunu doğurmuştur (Akyılmaz, 2002: 663-665).

1789 yılında Fransız İhtilali çıktığında bile Habsburglar hâlâ Avrupa'daki siyasetin lideri durumundaydı. Ancak ihtilalin çıkması ile birlikte Avrupa'da yaydığı sarsıntının en çok da Habsburgları meşgul etmesi, ardından Fransa'nın Viyana'yı işgali ile birlikte Avusturya'nın Avrupa'da gözden düştüğüne şahit oluyoruz. Gözden düşen yalnızca Avusturya değildi. Osmanlı da Yaş Antlaşması ile gözden düşen ikinci bir imparatorluktu. Habsburglar da Osmanlılar da "Gerçek anlamda küme düşmüşlerdi: Her ikisi de statüsünü yükseltmek istiyordu ama bu boş bir umuttu. Bu ezeli düşmanlar, onları birleştiren söze dökülmemiş bir ortaklık içinde karşılıklı çıkarlarını keşfetmeye başladılar." (Wheatcroft, 2012: 276-277).

3. OSMANLI'NIN İLİŞKİLERİ GÜÇLENDİRME ÇABASI: VİYANA'YA ELÇİ GÖNDERİLMESİ

Osmanlılar, söze dökülmemiş ortaklığı kalıcı hâle getirmek için, Avusturya'nın başşehrine (Viyana) bir elçi göndermek istiyordu. Aslında Sultan III. Selim de diplomatik yolların varlığını askeri çözümlere göre daha ehven görüyordu; fakat savaş ona, bu arzusunu gerçekleştirme fırsatı vermemişti. Daha Zıştovi Antlaşması yapılır yapılmaz Viyana'ya bir elçi gönderilmesi için hazırlıklar başlatıldı. Gerçi III. Ahmet döneminde Avrupa'ya elçiler gönderilmişti; ancak bu durum kalıcı olmamış; III. Selim'e kadar beklemek gerekmişti. Sultan III. Selim, Osmanlı'nın 1768'den beri aldığı askeri mağlubiyetlerin farkındaydı. Babası III. Mustafa'nın da modernleşme gayretlerini unutmamış; son savaş ona, çözümün diplomaside olduğunu öğretmişti. Savaşta yenildiği düşmanı yakından tanımak istiyordu.

Avrupa'nın yakından tanınması gerektiğine inanan sultan, şimdi Viyana'ya bir elçi gönderecekti. Bunun için Ebubekir Ratib Efendi seçildi. 10 Eylül 1791'de Şumnu'da Avusturya orta elçisi olarak hilat giyen Ratib Efendi, Avrupa devletlerinin ahvaline vukufu olan biriydi. Ratib Efendi, 112 kişiden oluşan heyetiyle birlikte 22 Kasım 1791'de önce Bükreş'e, ardından Aralık ayında Avusturya sınırına geçmiş, burada Buda şehri ve bazı yerler geçildikten sonra 12 Şubat 1792'de Viyana'ya girmiştir (Yeşil, 2010:53, 55, 63, 112-113).

Ratib Efendi, Viyana'da görev yaptığı süre zarfında Avusturya devleti hakkında çok teferruatlı bilgiler verir. Onun takrirleri ve bunlara dayalı tahlillerinde özellikle Viyana'daki haber kaynaklarına dayandığı görülür. Daha çok Avrupa devletleri ile ilgili olarak bu duyumları yaptığını söyleyebiliriz. Rusya, Fransa ve İngiltere hakkında bazı değerlendirmelere girerken birtakım duyumlara başvurduğunu açıkça belirtir.

Örneğin 19 Mayıs 1792 tarihinde Viyana elçisi Ebubekir Ratib Efendi, Bâbiâli'ye gönderdiği uzun bir tahriratta Viyana'da kralın savaşa gireceğini, mareşallerinin de bu konuda heyecanlı olduğunu, Avusturya'nın 55-60 bin askerinin yanında 80 binin daha tertip edildiğini; Avrupa'da Fransa hususunda genel bir ittifak olduğunu, bunun asıl sebebinin ise Fransa sorununun, kralların menfaat (interesse) ve işlerine hâle ve zarar getireceğini aktarır. Ratib Efendi ayrıca, Fransa'nın muharebe ilanı haberi Viyana'ya gelince devlet adamları ve halkın pek memnun olmayıp dedikoduya başladığını, kralın ise sefer olduğunda halktan iki yıl vergi almayacağını duyurduğunu, harbin masrafını kral ve yakınlarının vereceğini ilan ettiğini not eder. Ratib efendi, duyumlarına göre kaleme aldığı bu tahriratında Nemçe'nin Prusya ile ittifak yaptığını;

bu ittifak başarılı olursa Fransa'dan alacakları bazı eyaletleri paylaşacaklarını da söylemeden geçmez (BOA, HAT, nr. 14065).

Avusturya'ya elçilikle görevlendirilen ve aslen de yeniçeri kâtibi olan Ratib Efendi'ye, İstanbul'a dönüşünde elçilik vazifesi karşılığı olmak üzere başmuhasebecilik tevcih edildiğini görüyoruz (BOA, HAT, nr. 13353). İstanbul'a döndüğünde Ratib Efendi'den devletin beklentisi büyüktür. Özellikle Sultan III. Selim'in, Ratib Efendi'nin dönüşünü dört gözle beklediğini iddia etmek herhalde yanlış olmaz. Çünkü sultan için Ratib Efendi'nin değerlendirilmeleri önemlidir.

Sadrazamın verdiği bilgilere inanacak olursak, Ratib Efendi'den Viyana'daki bütün malumatını kaleme alması beklenmekteydi. Bu durum ayrıca kendisine tenbih de olunmuştu. Ancak bir sorun vardı: Ratib Efendi, İstanbul'a döndükten sonra bir müddet hastalık geçirmişti. Bu yüzden de elinde bulundurduğu notlarını ve evrakını düzenli bir metne dönüştürmeye muktedir olamamıştı. Yazı yazmaya kudreti olmayan Ratib Efendi'nin elindeki notlarından, Viyana'da malumat topladığı havadislerden de yola çıkarak, Avusturya devletinin devlet düzeni, ordusu ve Viyana'da günlerini ne şekilde geçirdiği hakkında sefaretname şeklinde bir risale yazması bekleniyordu. Madde madde yazılması istenen bu eser hakkında III. Selim ise yazılacak olan sefaretnamenin bir cilt ve devletler hakkındaki bahislerin ise farklı bir cilt olarak tasarlanmasını istemişti (BOA, HAT, nr. 13396).

Osmanlı Devleti, Ratib Efendi'nin Viyana'ya elçi gönderilmesi hususunda olduğu gibi sonradan da bu konuyu önem sırasında öne almıştır. Osmanlı yönetimine göre Viyana şehrine gönderilecek olan elçi, Osmanlı ile Avusturya imparatoru arasındaki yakınlaşmayı sağlayacaktır. Bu arada Bâbiâli, Rusya'nın da tavrını yakından takip etmektedir. Zira Rusya'nın bu işe pek de sıcak bakmadığını düşünmektedir. Hatta Boğdan voyvodası, 16 Eylül 1795 tarihinde yazmış olduğu bir şukkada bu durumu irdelemiş ve Rusya'nın suni tavırlar içinde olduğunu; Osmanlı elçisinin Viyana'daki kabulünde zorluk yaşayacağı şayiasını yaydığını belirtmektedir (BOA, HAT, nr. 12928).

Sultan III. Selim, saltanatının son zamanlarına doğru Avrupa'ya elçi gönderilmesinden vazgeçmiştir. Bunun çok çeşitli sebepleri olabilir. Ancak akla en yakını, elçilerin oradaki masraflarının Bâbiâli ve hazineyi zor durumda bırakması, devletin bu masrafları karşılayacak durumunun olmamasıdır.

Bir süre Avusturya'ya ve elbette Avrupa'ya elçi gönderilmeyince Bâbiâli, hâliyle İstanbul'daki Avusturya elçisi ile görüşmelerini devam ettirmiş; diplomasiyi bu yolla sürdürmek zorunda kalmıştır. Aslında bu klasik dönemde de Osmanlı yönetiminin seçtiği yaygın bir usuldü. Ancak şimdi, 1792'den itibaren Avrupa'ya elçi göndererek, bu konuda bir alışkanlık kazanmış farklı bir Osmanlı yönetim yapısı vardı. Yeniden Viyana'ya elçi gönderilene kadar Bâbiâli, Avusturya ile olan diplomatik ilişkilerini hâliyle Avusturya elçisi ile yapacak; ama bu görüşmeler genelde Reisülküttabın (Reis Efendi) hanesinde gerçekleşecekti (BOA, HAT, nr. 53434).

Konu 1807 sonlarına doğru yine gündeme gelmiş; Viyana'ya bir elçinin gönderilmesinin devlet açısından faydalı olacağı mülahazası kabul görmüştür. Avusturya'nın Osmanlı'dan bir elçi istediği, devrin sadrazamı tarafından padişaha bildirilmiştir. Padişahın verdiği cevap da olumludur. Yukarıda da ifade edildiği gibi artık Osmanlı Devleti, Avrupa ülkelerine elçi gönderilmesi konusunda tecrübe sahibidir. Özellikle Avusturya İmparatorluğu, Osmanlı'nın Avrupa diplomasisinde kendini daha yakın gördüğü devletlerin başında gelmektedir (BOA, HAT, nr. 53438,).

Viyana'ya elçi yollanması konusunda kararı kesin olan Osmanlı Devleti, Avusturya'ya elçi gönderilene kadar maslahatgüzarlık vazifesini yerine getirmesi için Viyana'da bulunan Yanko Bey'e bir şukka ile durumu bildirmiştir. Yanko Bey'in, burada Osmanlı Devleti'nin bazı işlerini takip etmesi istenmiştir (BOA, HAT, nr. 52698). Ancak Yanko Bey'in maslahatgüzarlık vazifesinin çok da uzun sürmediği; Osmanlı Devleti'nin bir an önce Avusturya'ya orta elçi atama gayreti içinde olduğunu söylemek gerekir. Reisülküttab Galib Efendi yazdığı bir şukkada bu mevzuyu işler. Galib Efendi'nin, Eflak ve Boğdan voyvodalarına dayandırdığı değerlendirmelerine bakıldığında, Avrupa'da Rusya, Avusturya ve Fransa arasında düşmanlık had safhadadır. Bu durumda Galib Efendi, en önemli kazancın Fransa pençesinden kurtulmak olduğunu yazar. Belki bu konunun devamı sayılabilecek ve Osmanlı'nın temsil kabiliyetini en iyi şekilde gösterecek olan mevzu ön plandadır: Viyana'ya elçi tayini. Boğdan voyvodasının Reisülküttaba yolladığı bir kâğıttan anlaşıldığına göre Avusturya'nın, Osmanlı'yı temsil için bir elçi istediği vakidir. Ancak Galib Efendi, Viyana'ya bir büyükelçinin gönderilmesinin büyük maliyetlere sebep olacağını, onun yerine orta elçi olarak dirayet sahibi birinin gönderilmesinin daha doğru olacağını aktarır. Bu kez de orta elçi olabilecek biri aranır. Bu noktada Ordu-yı Hümayun ileri gelenlerine sorulur. Fakat böyle biri bulunamayınca toplanan bir mecliste çıkan mütalaa sonucu, İran'a gidip gelen Refi Efendi'nin doğru bir isim olabileceği konusunda fikir birliğine varılır (BOA, HAT, nr. 53414-A). Şeyhülislamın hanesinde gerçekleşen görüşmede, Ordunun da Refi Efendi

konusunda olumlu görüş bildirdiği belirtilmiş; bunun yanında Viyana'ya elçi göndermenin Fransa tarafından pek hazzedilmeyeceği de ilaveten üzerinde durulan konular arasında yer almıştır (BOA, HAT, nr. 53414).

Refi Efendi konusunda karar verilmiş olsa da, bu kez Viyana'ya gönderilmesinde nasıl bir yola başvurulacağı hakkında bir sorun ortaya çıkmıştı. Bunun da nedeni yukarıda da kısmen bahsedildiği üzere Rusya'nın tavrıydı. Osmanlı yönetimi çözüm olarak Refi Efendi'nin önce Ordu-yı Hümayun'a gönderilmesinin, oraya vardktan sonra da Viyana'ya yollanmasının daha makul bir yol olduğuna karar vermişti (BOA, HAT, nr. 53414-B).

4. TEMKİNLİ YAKLAŞIM

Osmanlı Devleti'ni yönetenler Avusturya ile diplomatik ilişkiler kursalar da, bu devlete karşı tamamıyla güven duyuyor değillerdi. Bunu tabi karşılamak gerekir; çünkü 16. yüzyıldan beri iki güçlü ve zaman zaman birbiriyle savaş sahnesinde güçlerini sınavan devletin bir anda karşılıklı güven içinde olmalarını ya da bir anda büyük bir barış dönemine gireceklerini düşünmek yanlış olur. Osmanlı yöneticileri de durumun farkındaydılar. Avusturya'ya elçi olarak giden Ratib Efendi'nin de bu yönde yazılar kaleme aldığını biliyoruz. Osmanlı'nın Viyana elçisi Ratib Efendi, Avusturya'da bulunduğu süre zarfında bu minvalde gözlemlere sahip olmuştu. Ratib Efendi, ilk elçiliğine gittiği günlerde gördükleri ve duyduklarına dayanarak kafasında oluşturduğu izlenimleri bir mektupla İstanbul'a bildirir. Ratib Efendi'ye göre Avusturya devlet adamları ve ordu komutanları Osmanlı ile yapılan barıştan pek de memnun değillerdir. Savaşın istedikleri gibi sonuçlanmadığını düşünmüş olacaklar ki, sulh ve şartları onları tatmin etmemiştir. Ayrıca savaşta asker ve halkını kaybeden Avusturya'nın başında bir de Fransa ve Prusya belası vardır. Ratib Efendi'ye göre imparatorun tedbirli bir devlet adamı yoktur (BOA, HAT, nr. 52516-B.). Verdiği bu bilgilerden sonra Ratib Efendi, konuyu asıl mevzuya getirir. Ona göre Avusturya'nın niyeti dürüst değildir. Her tavır ve davranışları husumetlerini gösterir niteliktedir. Yine Ratib Efendi'ye göre, savaşın hemen ardından Avusturya yönetimi hemen zevk ve sefaya girmiş; ordu, hazine ve halka bir nizam vermemişlerdir. Bunda Yeniçerilerin savaş sırasında Avusturya memleketini dağıtmaları da etkilidir. Dolayısıyla düzenlerini değiştirme ve düzeltmeleri imkân dâhilinde değildir. Bu değerlendirmelerinden sonra Ratib Efendi, Avrupa ahvali ile ilgili çok ilginç bir tespitte bulunur. Keskin gözlemlerinin kendisine söylediği ve elbette yazdığı bir cümleyi aynen not etmek gerekir:” Frengistan serbestiyet olup herkes istediğini söylemekte mahzur olmadığından...” (BOA, HAT, nr. 52516-C). Anlaşıyor ki Ratib Efendi, Avrupa'da uzun süre var olan siyasi hürriyetin farkındadır ve bireylerin de bu hürriyetten istifade ettiğini düşünmektedir.

Hemen harbin akabinde Viyana'ya giden elçi Ratib Efendi, Avusturya'nın tavırlarını gözlemlemeye devam etmiştir. Aslında Bâbiâli'ye gönderdiği yazılarına bakıldığında Ratib Efendi, zaten Fransa'nın Avrupa'ya bir devrim ihraç ettiği gözlemlerini de ima yoluyla belirtmektedir. Ona göre Avusturya'nın işi başından aşkındır. Başında bir Fransız belası varken, bir yandan da Prusya ile ittifak yollarını aramaktadır; zira buna çok ihtiyacı vardır. Ancak Avusturya'nın Fransa üzerine bir harp açma durumu ise söz konusu değildir (BOA, HAT, nr. 52521).

Osmanlı yöneticileri Ratib Efendi'nin belirttiği gibi, Avusturya'nın nasıl zor bir süreç yaşadığını anlamaktadırlar. Tabi burada şunu ifade edelim; Osmanlı siyasi eliti, Fransız İhtilali'nin yapacağı ilk şokun yalnızca Avusturya ya da Avrupa'da kargaşalığa yol açacağını düşünmekteydiler. Fransız ihtilal fikirlerinin hemen Osmanlı gayrimüslim halk üzerinde bir etkisi olacağını düşünmemeleri, o zamanın şartlarında normal bir durumdur. Fransa'nın Avrupa'da yarattığı devrim tehlikesi, Avusturya için belki en önde gelen ve uzaklaştırılması gereken bir tehditti. Bunu yakından gören Avusturya imparatoru, halkına bir defasında beyanname neşrederek, Avrupa'daki savaştan halkını koruma yoluna gitmiştir. İhtilal Savaşları ortamında Avusturya yönetimi öncelik olarak limanlarda giriş çıkışları kontrol altına almak istemiş; böylece daha çok Fransa, Rusya, İngiltere ve Prusya arasında devam eden savaşın mümkün mertebe dışında kalmaya çalışmış, tarafsızlığını korumak istemiştir (BOA, HAT, nr. 47289). Napolyon'un Avrupa'da yol açtığı İhtilal Savaşlarının sonlarına yaklaşıldığında bile Osmanlı ile Avusturya, aralarındaki barışı sürdürebilmişlerdir. Napolyon'un yenilmeye başladığı 1814 tarihinde dahi Osmanlı Devleti'nin genel kanaati hâlâ Avusturya'ya tam bir güvenin olmadığını gösterir niteliktedir. 25 Nisan 1814 tarihinde Osmanlı'nın Belgrad muhafızı Süleyman Paşa'nın Bâbiâli'ye yazdığı bir şukkadın bunu yakından anlayabiliriz. Süleyman Paşa, Avusturya İmparatorluğunun müttefik devletlerle olan ittifakından söz ettikten sonra konuyu, Avusturya'nın bu ittifakının, Osmanlı açısından bazı güvensizlik işaretleri de taşıdığına getirir ve bu ittifaka dikkat etmesi gerektiği konusunda Bâbiâli'yi uyarır. Süleyman Paşa, ardından kendisinin aldığı tedbirlere değinir. Ona göre serhadlerde yabancılara güven olmaz. Bu yüzden de sınırda bulunan kalelere takviye yapılmalıdır. Bunun yanında serhadlerde vazifeli memurlar da dikkatli olmalıdır (BOA, HAT, nr. 47147).

5. SONUÇ

Osmanlı Devleti ve elbette Sultan III. Selim, iki büyük güç (Rusya ve Avusturya) ile yaptığı savaşın (1787-1792) hemen ardından Avrupa'da gelişen yeni denge ve dinamikleri doğru okumak, eski gücünün ötesinde, bu dünya ile yakınlaşmanın yollarını aramak zorunda olduğunun bilincinde olarak, yeni bir siyaset dili geliştirmek istemiştir. Bunu da tetikleyen en önemli gelişme belki Osmanlı açısından bakıldığında savaşlarda alınan mağlubiyetler olmakla birlikte, dış dinamik ve gelişmelerin de hatırı sayılır derecede sultan ve devlet adamları üstünde tesirinin olduğunu kabul etmek gerekir. Elbette bu dış gelişmelerin önde geleni Avrupa'daki bilimsel ve teknik gelişmeler, diğeri ise Fransız İhtilali'nin Avrupa'yı kasıp kavurmasıydı. Bu noktada III. Selim'in güvendiği devlet adamlarından beklediği en önemli beklenti, Avrupa'yı yakından tanımaları ve buradaki gelişmeleri yakından takip edip, bunları raporlar halinde İstanbul'a sunmalarıydı.

Burada Sultan III. Selim ve Bâbüâli'nin Avusturya'yı neden kendilerine daha yakın gördüklerini anlamak zor olmasa gerek. Osmanlı yöneticileri, yüzyılların hasım devleti Avusturya ile yeni ilişkiler kurmak istemektedir. Fransız İhtilali nedeniyle Osmanlı yöneticileri, bu yeni ihtilali ve yaydığı fikirleri bir tür fitne olarak görmektedir. O nedenle Avusturya ile yeni diplomasi köprüleri kurmak Osmanlı açısından daha makul görünmektedir. Hem sınırdaş olmak hem de bir imparatorluk kaderine sahip olmanın verdiği saiklerle olmalı ki, Bâbüâli ve Sultan, Avusturya'yı yakından izleme düşüncesindedir. Bu amaçla Viyana'ya elçiler gönderilmiş olsa da Osmanlı açısından Avusturya tam anlamıyla güven veren bir müttefik değildir. Bu güvenin altını dolduracak gelişmeler henüz 1815'e kadar vuku bulmadığından, Osmanlı yöneticileri 1791'den itibaren Avusturya ile bir muharebe yaşamamış ve barışı sürdürmüşse de, tam bir emniyet içinde de olmamışlardır. 1815 Viyana Kongresi'nden sonraki Avrupa siyasi hadiseleri ise Osmanlı ile Avusturya arasında daha seviyeli ilişkiler dönemine işaret edecektir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun (HAT), 7350, 14065, 13353, 13396, 12928, 15764, 47289, 47147, 53434, 53438, 52698, 53414-A, 53414, 53414-B, 52516-B, 52516-C, 52521.

Literatür

Akyılmaz, Gül (2002), "III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti", *Türkler*, (XII):663, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Bakırcı, Fahri (2013), "Avusturya Parlamentosu Üzerine", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XVII, (1-2):1185.

Beydilli, Kemal (2009), "Selim III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, (XXXVI):421.

İpşirli, Mehmet (1995), "Elçi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, (XI): 9.

Sarıcaoğlu, Fikret (2001), *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul.

Solak, Mehmet (2015), *Erken Modern Dönemde Osmanlı-Habsburg Sınır Savunma Sistemleri (1540-1664)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1983), *Osmanlı Tarihi*, (II), 7.Baskı, TTK Yayınları, Ankara.

Üstün, Cevat (2010), *1683 Viyana Seferi*, TTK Yayınları, Ankara.

Wheatcroft, Andrew (2012), *Kapıdaki Düşman*, (çev. Neşenur Domaniç), Doğan Kitap, İstanbul.

Yalçınkaya, Alaaddin (2002), "III.Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Politikası", *Türkler*, (XII): 663, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Yeşil, Fatih (2010), *Aydınlanma Çağında bir Osmanlı Kâtibi: Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Yıldız, Yusuf (2013), *Osmanlı-Habsburg İlişkileri, Kanuni, Şarlken, Busbecq*, TTK Yayınları, Ankara.

Yıldız, Yusuf (2017), „Die osmanisch-habsburgische Konfrontation in Ungarn im 16. Jahrhundert: Süleyman der Prächtige, Ferdinand I. und Johann Zapolya“, *Gieler, Wolfgang, Gümüş, Burak, Yoldaş, Yunus (eds.), Deutsch-türkische Beziehungen. Historische, sektorale und migrationsspezifische Aspekte:57-82*, Frankfurt am Main.